

MICHAŁ LUBINA

Uniwersytet Jagielloński

KONFLIKT BUDDYJSKO-MUZUŁMAŃSKI W BIRMAŃSKIM ARAKANIE JAKO PRZYKŁAD KONSEKWENCJI DEKOLONIZACJI W AZJI POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ

W ostatnich latach najbardziej rozpoznawalnym wydarzeniem związanym z Birmą – a być może nawet z całym regionem Azji Południowo-Wschodniej – były przesładowania muzułmańskiej mniejszości Rohingya, wygnanej z Birmy do Bangladeszu. Exodus Rohingya, któremu towarzyszyły zbrodnie przeciw ludzkości, przysłonił transformację polityczną w Birmie i zepsuł poprawiający się wizerunek międzynarodowy tego kraju. Przyczyny prowadzące do czystki etnicznej Rohingya są jednak głębsze: bezpośrednio wiążą się z bolesną dekolonizacją Birmy, która była modelowym wręcz przykładem problematycznej dekolonizacji w Azji Południowo-Wschodniej.

KRĘGI, NIE GRANICE

W przedkolonialnej Azji Południowo-Wschodniej – w tym w Birmie – brak było koncepcji ścisłych, ustalonych, zdefiniowanych granic, znanych z kręgu europejskiego; zamiast tego władza „emanowała” i „promieniowała” na zewnątrz przez koncentryczne kręgi wychodzące z rdzenia królestwa: od stolicy, jej tronu i zasiadającego na nim monarchy¹. Władza królewska pozostawała najsilniejsza w stolicy: słabła wraz ze zwiększającą się odległością. Na prowincji była w dużej mierze już tylko symboliczna. Na pograniczach z kolei częściowo pokrywała się z konkurencyjnymi kręgami, emanującymi z innych ośrodków władzy, co tworzyło „mozaikę nachodzących na siebie mandali (kręgów)”². Granice tych stref wpływów były nieostre i zmienne: zależały od ukła-

¹ D. Steinberg, *Burma: the State in Myanmar*, Washington 2000, s. 37.

² O.O. Walters, *History, Culture and Region in Southeast Asian Perspectives*, Singapore 1982, s. 27.

du sił między monarchami. Lojalność pomniejszych władców/wasalów była chwiejna: zmieniali oni strony w zależności od siły najważniejszych ośrodków, a w sprzyjających okolicznościach mogli uzyskać autonomię lub nawet wymanewrować dla siebie niezależność. Poszczególne działania polityczne różniły się rzecz jasna szczegółami, jednak sam model pozostał trwały – aż do czasów kolonialnych. Ten system nachodzących na siebie stref wpływów i zmiennej przynależności politycznej nazwano, w nawiązaniu do buddyjskiego uniwersum, „systemem mandali”³ lub – alternatywnie i równie metaforycznie – „galaktycznym”⁴ (gdź każdy z kręgów tworzył własną symboliczną galaktykę) bądź „słonecznym” (gdź w centrum każdego z kręgów znajdowała się stolica, wokół której – niczym wokół Słońca – krążyły pozostałe ośrodki władzy)⁵. System ten istniał aż do czasów kolonialnych: cała Azja Południowo-Wschodnia do nadejścia czasów nowożytnych pozostawała mozaiką różnych, nachodzących na siebie mandal/kręgów.

Doktrynalnie władza króla – stojącego na szczycie skomplikowanej, zhierarchizowanej i spersonalizowanej wzdłuż linii patronackich sieci społecznych – była absolutna; w rzeczywistości pozostawała słaba: król słabo kontrolował poddanych zamieszkujących pozastoleczne włości. Władzę monarszą ograniczały czynniki obiektywne, przede wszystkim geografia: przez większość historii królowie birmańscy nie byli w stanie kontrolować obszarów leżących poza rdzeniem królestwa, czyli równiną Irawadi (większość terenów poza równiną była niedostępną dżunglą)⁶. Mało liczna populacja – w Azji Południowo-Wschodniej historycznie zawsze było mało ludności, dopiero XIX w. z masowymi migracjami chińskimi, indyjskimi, poprawą higieny, wydłużeniem się i poprawą jakości życia – odwrócił tę tendencję, czyniąc z Azji Południowo-Wschodniej jeden z najludniejszych obszarów planety. Słabo zaludnione peryferia, wielkie odległości i czas konieczny na pokonanie drogi czyniły komunikację między obszarami rdzeniowymi i peryferiami niemal wyłącznie symboliczną⁷. Do tego dochodził brak infrastruktury administracyjnej umożliwiającej utrzymywanie stałej władzy królewskiej⁸. To powodowało, że realna władza pozostawała w rękach miejscowych przywódców: wodzów plemiennych, książąt i pomniejszych monarchów. W ciągłym kalejdoskopie zmian politycznych uznawali oni zwierzchnictwo silniejszych monarchów (birmańskich, tajskich, czasem arakańskich) lub zrzucali ich władztwo; zawsze jednak mieli znaczną autonomię wynikającą z odległości i braków komunikacyjnych. Królowie birmańscy czy tajscy – roszczenicy sobie ambicje do rządów nad całym regionem – starali się rozciągać swoją władzę dzięki składaniu ofert zapewnienia bezpieczeństwa lub dzięki związkom trybutarnym, lecz nigdy nie mogli mieć pewności, czy pomniejsi władcy nie zmienią

³ *Ibidem*.

⁴ St.J. Tambiah, *World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background*, Cambridge 1976, s. 52–132.

⁵ V. Lieberman, *Strange Parallels: Southeast Asia in Global Context c. 800–1830*, Cambridge 2003–2009, s. 33.

⁶ Thant Myint-U, *The Making of Modern Burma*, Cambridge 2007, s. 24.

⁷ M. Adas, *From Avoidance to Confrontation: Peasant Protest in Precolonial and Colonial Southeast Asia*, „Comparative Studies in Society and History” 1981, vol. 23, no. 2, s. 218.

⁸ Maung Maung Gyi, *Burmese Political Values. The Socio-Political Roots of Authoritarianism*, New York 1983, s. 18–19.

stron w dowolnej chwili⁹. W warunkach geograficznych zasadniczo ograniczających możliwości narzucenia władzy królewskiej najważniejszym czynnikiem zdobycia i utrzymania kontroli nad siecią peryferyjnych księstw była charyzma króla. Silny władca mógł przyciągać do siebie nowych trybutariuszy i wzmacniać istniejące więzi; słaby nie mógł na to liczyć¹⁰. Z powodu rozproszonej władzy w przedkolonialnych królestwach utrzymywanie kontroli było trudne: o sukcesie decydowała charyzma władcy, a także budowanie legitymizacji przez działania symboliczne, takie jak praktyki religijne¹¹. Rzecz jasna istniała jeszcze opcja zastraszania. Królowie czasem uciekali się do wyjątkowej brutalności polegającej na przeprowadzeniu przykładowej akcji karnej (spalenia wsi lub miast, wybicia wszystkich mieszkańców), by przypomnieć pozostałym wasalom o konsekwencjach podważania autorytetu monarszego¹². Były to jednak działania kosztowne i przez to stosowane tylko w nadzwyczajnych okolicznościach. Zazwyczaj nie było to potrzebne, gdyż pomniejsi władcy – wodzowie plemienni, wójtowie itp. – nominalnie przyjmowali zwierzchnictwo silniejszych monarchów (birmańskich, tajszych itp.), lecz *de facto* pozostawali autonomiczni. Co więcej, mogli oni płacić trybut dwóm – trzem silniejszym królestwom naraz i formalnie uznawać ich zwierzchność, a przy tym mieć sporą dozę niezależności. Trybutariusz mógł rozgrywać silniejszych monarchów, by zmniejszyć ich wpływy; z kolei sami trybutariusze służyli jako swoista strefa buforowa między najważniejszymi królestwami.

Monarchowie birmańscy, podobnie jak tajscy (wcześniej khmerscy) czy jawajscy – a więc władcy rdzeniowi – zazwyczaj domagali się od trybutariuszy uznania *status quo*: niepisanej hierarchii z królem birmańskim na czele. Jeśli to uczynili – czyli zazwyczaj (często wobec kilku władców) – to birmańscy królowie nie interesowali się ich ziemiami i nie mieli pokusy narzucenia im władzy bezpośredniej. Ich ingerencje w sprawy wewnętrzne trybutariuszy zazwyczaj były minimalne: wasale mieli swoje armie i sami zbierali podatki¹³. Królom birmańskim zależało właściwie wyłącznie na równinie Irawadi i to ją kontrolowali, gdyż tam, w tzw. strefie suchej, czyli obszarze rdzeniowym Birmy, mieszkała zdecydowana większość ich poddanych¹⁴. Peryferia nikogo nie interesowały, dopóki nie kwestionowały *status quo* i brały udział w koronacji i innych działaniach symbolicznych władcy, wysyłały poselstwa trybutarne wraz z darami (złotem, srebrem oraz córką i siostrami na dwór birmański) oraz oddziały wojskowe w razie wojny¹⁵. Dopóki wasale wywiązywali się z tych powinności, mogli władać u siebie nie niepokojeni. Im bardziej rosła odległość od stolicy królestwa, tym bardziej słabła władza króla birmańskiego: peryferyjni książęta *de facto* rządzą sami¹⁶. Tworzyli oni ostatnią strefę oddziaływania władców

⁹ M.J. Walton, *Politics in the Moral Universe. Burmese Buddhist Political Thought*, unpublished PhD thesis, University of Washington, Seattle 2012, s. 72.

¹⁰ D. Wyatt, *Thailand: A Short History*, New Haven 2003, s. 45–48.

¹¹ R.H. Taylor, *State in Myanmar*, Singapore 2009, s. 47.

¹² Maung Maung Gyi, *Burmese Political Values...*, s. 18–19.

¹³ T. Winichakul, *Siam Mapped*, Bangkok 1994, s. 87.

¹⁴ M. Aung-Thwin, M. Aung-Thwin, *A History of Myanmar Since Ancient Times. Traditions and Transformations*, London 2012, s. 53–107.

¹⁵ R.H. Taylor, *State in Myanmar...*, s. 23.

¹⁶ *Ibidem*, s. 58.

birmańskich, na dodatek nieistotną gospodarczo, co sprawiało, że dopóki nie zagrażali władzy centralnej – czyli zazwyczaj – dopóty monarchowie birmańscy zostawiali ich w spokoju¹⁷. Pomniejsi władcy mogli utrzymywać własne symbole i tworzyć własną legitymizację, będącą najczęściej miniaturową wersją królestw centralnych¹⁸. W ten sposób trybutariuszów nie włączano pod bezpośrednią władzę monarchów birmańskich: mogli oni funkcjonować, niejako „orbitując” wokół centrum, czyli królewskiej Birmy. Jednym z takich królestw, znajdujących się w orbicie Birmy i w zależności od koniunktury bądź to wasalnych wobec Birmy, bądź to niezależnych, był Arakan.

ARAKAN: MIĘDZY BIRMAŃSKĄ MANDALĄ A NIEZALEŻNOŚCIĄ

Arakan (birm. Rakhine)¹⁹ to dziś nadmorska prowincja Birmy, której historia sięga IV w. n.e. (kolonizacja indyjska w ramach tzw. indianizacji²⁰), na pewno zaś X w. (kolonizacja birmańska)²¹. W XI w. Arakan został zwasalizowany przez birmańskie Królestwo Paganu (Baganu), istniejące do końca XII w. i zwane potocznie Pierwszym Imperium Birmańskim. Po jego upadku uzyskał niezależność, a z czasem znaczenie regionalne. Bogacił się, ponieważ leżał na szlakach handlowych nad Zatoką Bengalską i przyciągał licznych migrantów, w tym europejskich, zwabionych możliwościami kariery w służbie arakańskich władców²². Szczyt potęgi Arakan uzyskał w XVI w. – jego stolica w Mrauk-U²³ była wówczas jedną z najbogatszych w Azji. Zmierzch świetności rozpoczął się po 1666 r., gdy Arakan przegrał konfrontację z Indiami Wielkich Mogołów o Bengal²⁴. Przez cały XVIII w. Arakan podupadał, aż został w końcu podbity przez Birmę i włączony do Trzeciego Imperium Birmańskiego. W granicach Birmy pozostał po dzień dzisiejszy (od lat sześćdziesiątych XX w. do dziś jako osobny stan).

¹⁷ *Ibidem*, s. 23; J. Silverstein, *The Evolution and Salience of Burma's National Political Culture* [w:] *Burma. Prospects for a Democratic Future*, red. R.I. Rotberg, Washington 2000, s. 16; Thant Myint-U, *The Making of...*, s. 24–26.

¹⁸ R.H. Taylor, *State in Myanmar...*, s. 23.

¹⁹ Tradycyjnie przyjmowało się, że nazwa Arakan (Rakhine) pochodzi od „Rakkhapura” (pali: „Kraina Ogrów”), B. Góralczyk, *Złota ziemia roni łzy. Esej birmański*, Warszawa 2011, s. 64. Jednak arakański badacz Khin Maung Saw zwraca uwagę, że jest to zniekształcenie i że pierwotnie chodziło o nazwę „A-Rakha Desa” w pali, czyli „ziemi wolnej od demonów”; ogr miał się wziąć z błędnego tłumaczenia dokonanego przez Arthura Phayre’a, pierwszego brytyjskiego autora historii Arakanu Khin Maung Saw, *Arakan, a Neglected Land and Her Voiceless People*, Yangon 2016, s. 51–52).

²⁰ G. Coedès, *The Indianized States of Southeast Asia*, tłum. S. Brown Cowing, red. W.F. Vella, Honolulu 1968, s. 17.

²¹ Język/dialekt arakański to archaiczna wersja birmańskiego (Khin Maung Saw, *Arakan...*, s. 55–59).

²² P. Gutman, *Burma's Lost Kingdoms. The Splendours of Arakan*, Bangkok 2001.

²³ Podobnie jak w przypadku nazwy Arakan, nazwa Mrauk-U była przez lata błędnie przetłumaczona jako „małpie jajo”, podczas gdy oznacza „Szlachetną Północną Stolicę” (Khin Maung Saw, *Arakan...*, s. 66).

²⁴ Konflikt arakańsko-mogolski zaczął się po tym, jak w Arakanie schronienie znalazł książę Szudża, który przegrał walkę o władzę z Aurangzebem; po pewnym czasie jednak Szudża został zabity przez Arakańczyków, co Aurangzeb wykorzystał jako pretekst do rozpoczęcia wojny z Arakanem. Arakan przegrał, tracąc Chittangong (obecnie drugie miasto Bangladeszu) (W. Hansen, *Pawi tron. Dramat Indii Wielkich Mogołów*, tłum. J. Schwakopf, Warszawa 1980, s. 290–294; G.E. Harvey, *History of Burma. From the Earliest Times to 10 March 1824, the Beginning of English Conquest*, London (reprint z 1925), s. 147).

Arakan w swych dziejach był więc albo w kręgu oddziaływania birmańskiej mandali (gdy Birma była silna), albo sam tworzył niezależny ośrodek siły (gdy Birma słabła), wpływający na sąsiedni Bengal, gdzie wpływy arakańskie zderzały się z mogolskimi, by ostatecznie tym drugim ulec. Z birmańskiego kręgu Arakan uzyskał buddyzm, język i bardzo zbliżoną kulturę (Birmańczycy i Arakańczycy to niczym Czesi i Słowacy), koncepcję półboskiego władcy ograniczonego jedynie moralnymi prawami buddyzmu (*dhammaraja*) oraz okrutny sposób sprawowania władzy przez monarchów. Odróżniał się jednak od Birmy – jak byśmy nazwali to dziś – polityką gospodarczą. W przeciwieństwie do zamkniętej na świat i samowystarczalnej gospodarczo Birmy opartej na przywiązanych do ziemi chłopach, Arakan, położony na przecięciu się szlaków handlowych, swoje bogactwo uzyskiwał z handlu (i piractwa), co tworzyło – ponownie wedle współczesnych określeń – bardziej mieszane, wielokulturowe społeczeństwo, do którego należeli, oprócz przeważających buddyjskich Arakańczyków, również migranci europejscy. Przede wszystkim jednak – wpływała mniejszość muzułmańska.

Muzułmanie – arabscy i perscy kupcy, potem również indyjscy – migrowali do Arakanu prawdopodobnie już od IX w., a na pewno od XV w. Najczęściej byli handlarzami i żołnierzami, żenili się z miejscowymi kobietami, ich potomstwo mówiło dialektem bengalskiego (indoeuropejska rodzina językowa; arakański to chińsko-tybetańska rodzina językowa, podgrupa tybetańsko-birmańska). Społeczności buddyjska i muzułmańska żyły bez większych konfliktów: przeważali ci pierwsi, lecz muzułmanie również byli istotną częścią królestwa. Sprzyjały temu bliskie związki z Bengalem spowodowane przez: brak wyraźnej granicy geograficznej (rzeka Naaf jest niewielka), brak granicy politycznej (przedkolonialny system mandal nie rozgraniczał wyraźnie posiadłości Bengalu i Arakanu); wreszcie oba regiony zamieszkałe były przez buddystów i muzułmanów (nim stał się muzułmański, Bengal był buddyjski, na jego obszarze pozostały przez długi czas zresztą skupiska ludności buddyjskiej; jedynie dziś to margines) i przechodziły z rąk do rąk w zależności od koniunktury politycznej. Brak kategorii etnicznych/narodowych na tych terenach przed XX w. sprawiał, że muzułmanie po obu stronach granicy bengalsko-arakańskiej wyznawali tę samą religię, mieli podobny kolor skóry i kulturę.

Dodatkowo obecność muzułmanów była zauważalna politycznie. Od 1430 r. buddyjscy królowie Arakanu dodali do swojej tytulatury słowo „radża”, zaczęli bić monety z szahadą oraz używać perskiego na dworze królewskim²⁵. Gwardia królewska była złożona z muzułmanów (po podboju birmańskim przesiedlono ją do środkowej Birmy, by służyła królom birmańskim)²⁶. Te wpływy muzułmańskie powodują, że dziś część badaczy twierdzi nawet, że arakańscy władcy przeszli na islam; wydaje się to jednak tezę zbyt daleko idącą – świadczy raczej o synkretyzmie władców arakańskich, dość typowej cesze obszarów pogranicznych. Ten eklektyzm kulturowo-religijny sprzyjał

²⁵ B. Lintner, *Burma in Revolt. Opium and Insurgency Since 1948*, Chiang Mai 1999, s. 66. Perski był również językiem dworu Wielkich Mogołów, stąd brała się prawdopodobnie inspiracja; dla porównania na dworze birmańskim mówiono po birmańsku.

²⁶ Dziś, o ironio, ich potomkowie, birmańscy muzułmanie (osiedleni w miasteczku Kan Ywar pod Mandalaj) padają ofiarą represji antymuzułmańskich, rozlewających się na Birmę z Arakanu (F. Wade, *Myanmar's Enemy Within. Buddhist Violence and the Making of a Muslim 'Other'*, London 2017, s. 251–252).

pozbawionemu większych antagonizmów współżyciu obu społeczności: buddyjskiej i muzułmańskiej. Skończyło się to wraz z podbojem kolonialnym.

DRUGI KOLONIZATOR

Brytyjczycy podbili Birmę w wyniku trzech kolejnych wojen anglo-birmańskich (1824–1826, 1852, 1885), a Arakan zajęli już w trakcie pierwszej z nich, która zresztą wybuchła m.in. na skutek pogranicznych niesnasek birmańsko-brytyjskich²⁷. Po zwycięstwie brytyjskim Arakan został przyłączony do Bengalu (z czasem całą Birmę włączono w skład Indii Brytyjskich jako osobną prowincję). Władze kolonialne stymulowały migrację Indusów (w tym wypadku głównie Bengalczyków) do pracy w administracji kolonialnej, handlu oraz jako taniej siły roboczej, co doprowadziło do wzrostu populacji indyjskiej, w tym muzułmańskiej, w Arakanie i w całej Birmie²⁸. Chociaż Bengal i Arakan od wieków były miejscami wzajemnej migracji, to od czasów kolonialnych nastąpiła wyraźna tendencja do ruchu w jedną stronę: migracji bengalskiej do Arakanu w poszukiwaniu ziemi i pracy. Pod brytyjskim parasolem politycznym Indusi w Arakanie, podobnie jak w całej Birmie, stali się „drugim kolonizatorem”, dominując w administracji kolonialnej, w wojsku Birmy Brytyjskiej (Birmańczycy i Arakańczycy byli z niej wykluczeni z obawy przed buntem), policji, na poczcie i telegrafii, a także w handlu i usługach (poza kilkoma firmami brytyjskimi większość najważniejszych korporacji była indyjska; szczególnie złą sławą okryli się *chettyarowie*: południowo-indyjska kasta bankierów)²⁹. Sprowadzanie Indusów było działaniem celowym, wynikającym z kilku przyczyn: polityki „przetrwania najtańszych” (Indusi byli tańsi niż inni pracownicy, gdyż było ich dużo i kończyli brytyjskie szkoły, nie trzeba więc było inwestować w ich douczanie do zawodu), kopiowania wzorców administracyjnych z Indii (brytyjską strukturę administracyjną w Arakanie i Birmie zbudowano według wzorów indyjskich, co powodowało, że najprostszym sposobem było ściągnięcie zaznajomionej z tym funkcjonowaniem kadry) oraz kooperacyjnej postawy Indusów (w przeciwieństwie do Birmańczyków i Arakańczyków, mających raczej chłodny stosunek do rządów brytyjskich i unikających współpracy z okupantem, Indusi nie mieli większych oporów przed wstępowaniem w rangi administracji kolonialnej, szczególnie w Birmie)³⁰. Skala migracji indyjskiej do całej Birmy jest ogromna, dość powiedzieć, że łączna populacja Indusów zwiększyła się w ciągu niecałych 60 lat rządów kolonialnych z ok. 1 proc. do

²⁷ K. Dziewanowski, *Brzemię białego człowieka. Jak zbudowano Imperium Brytyjskie*, Warszawa 1989, s. 107.

²⁸ Według spisów powszechnych przeprowadzonych przez Brytyjczyków, w 1871 r. w Arakanie żyło 58 tys. muzułmanów, w 1901 r. – 155 tys., a w 1911 r. – 178 tys. Arakańczyków było odpowiednio: 174 tys., 266 tys. i 300 tys. (Burma Census Reports 1871, 1901, 1911, za: J.A. Berlie, *The Burmanization of Myanmar's Muslims*, Bangkok 2008, s. 52–53). Brak dokładnych statystyk dotyczących liczby muzułmanów przed podbojem brytyjskim, lecz szacuje się ich na ok. 20–30 tys.

²⁹ M. Adas, *The Burma Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier, 1852–1941*, Madison 1974, s. 115–117; M. Aung-Thwin, M. Aung-Thwin, *The History of Myanmar...*, s. 207–208.

³⁰ J.S. Furnivall, *Colonial Policy and Practice. A Comparative Study of Burma and Netherlands India*, New York 1956 (wyd. 2), s. 62–142, 290–291.

10 proc.³¹ Było to najbardziej widocznie w Rangunie, gdzie przykładowo w 1931 r. żyło 212 tys. Indusów i 128 tys. Birmańczyków³². W samym Arakanie proporcje te również się zachwiały: muzułmanie, do tej pory kilkuprocentowa grupa ludności, zaczęli stanowić ok. 30 proc. populacji regionu, a w północnej części – nawet większość³³.

To wszystko miało swoje konsekwencje. Narodowyzwoleńczy ruch birmański (arakański był początkowo jego częścią, jeden z pierwszych przywódców ruchu birmańskiego – mnich U Ottama – był Arakańczykiem, jego pomnik stoi dziś na głównej ulicy Sittwe, d. Akjubu) powstał z lęków o przetrwanie religii buddyjskiej, własnej ziemi i własnej ojczyzny. W Birnie i w Arakanie kolonializm miał twarz Indusa³⁴, co sprawiło, że postulat dekolonizacji połączył się z chęcią deindianizacji. W pamięci zbiorowej – zarówno birmańskiej, jak i arakańskiej – na trwałe wryła się kalka Indusa-kolonialisty, stanowiącego zagrożenie dla buddyzmu³⁵. Sytuacji nie pomogło formowanie się nowoczesnych koncepcji narodowości opartych na religii – zarówno birmański, jak i arakański ruch narodowyzwoleńczy został zbudowany na połączeniu etniczności z religią buddyjską, co automatycznie wykluczało muzułmanów ze wspólnoty i uniemożliwiło stworzenie bardziej inkluzywnych koncepcji obywatelskości. Birma – do tej pory zamieszkała przez 66–68 proc. Birmańczyków i ponad 100 mniejszości etnicznych – mierzy się z wyzwaniem budowania narodu.

Do Indusów odnoszono się niechętnie; szczególnie wrogo jednak traktowano muzułmanów indyjskich z powodu prawa muzułmańskiego i islamizacji potomstwa z mieszanych małżeństw. Z tymi ostatnimi walczył birmański ruch narodowyzwoleńczy, stosując akty przemocy wobec Birmanek wychodzących za muzułmanów³⁶. Arakan był miniaturą sytuacji w całej Birnie, z tą różnicą, że muzułmanów było tutaj więcej, a co za tym idzie, wzajemny antagonizm buddyjsko-muzułmański narastał jeszcze bardziej niż w innych częściach kraju. Napięcia między buddyjskimi Arakańczykami a faworyzowanymi przez Brytyjczyków muzułmanami były jednak utrzymywane w ryzach przez państwo kolonialne do czasu jego unicestwienia w trakcie II wojny światowej.

POSTKOLONIALNA NIENAWIŚĆ W SERCACH POBRATYMCZYCH

W momencie wybuchu wojny na Pacyfiku i wkroczenia wojsk japońskich do Birmy niechęć buddyjsko-arakańska odżyła i doprowadziła do starć etnicznych. Arakańczycy popierali wkraczające wojska japońskie, a muzułmanie generalnie pozostali lojalni wobec

³¹ N.R. Chakravarti, *The Indian Minority in Burma: Rise and Decline of an Immigrant Community*, London 1971, s. 30–112.

³² Tin Maung Maung Than, *Some Aspects of Indians in Rangoon* [w:] *Indian Communities in Southeast Asia*, red. K.S. Sandhu, A. Mani, Singapore 1993, s. 586.

³³ *Census of India, 1931: Vol. XI, Burma – Part I, Report*, DSpace, <https://dspace.gipe.ac.in/xmlui/bitstream/handle/10973/18976/GIPE-016878-Contents.pdf?sequence=2&isAllowed=y>, dostęp 24 I 2019 r.

³⁴ M. Lubina, *Igrając z ogniem. Antymuzułmańska mobilizacja społeczna w Birnie*, „Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria nowa” 2015, nr 2(04), s. 69–87.

³⁵ R.H. Taylor, *Refighting Old Battles, Compounding Misconceptions: The Politics of Ethnicity in Myanmar Today*, „ISEAS Perspective” 2015, vol. 12.

³⁶ Chie Ikeya, *Refiguring Women, Colonialism, and Modernity in Burma*, Honolulu 2011, s. 144.

Brytyjczyków. Doszło do masakr i wzajemnych rzezi, które skutecznie „wlały nienawiść w serca pobratymcze”. Wzajemne rzezie były momentem formatywnym dla obu grup, które od tego momentu zaczęły postrzegać się jako ofiary, a przeciwnika jako egzystencjalne zagrożenie. W wyniku masakr nastąpiły przymusowe migracje, które ustaliły nieformalny podział demograficzny Arakanu na buddyjskie południe i muzułmańską północ regionu³⁷. Podział ten istniał przez pół wieku, do 2017 r.

Po zakończeniu II wojny światowej przywódcom birmańskim, prącym do niepodległości, udało się spacyfikować arakański ruch narodowyzwoleńczy, kierowany przez U Seidę, dzięki włączeniu go do AFPFL (Antyfaszystowskiej Ligi Wolności Ludu)³⁸. Powiodło się to głównie dlatego, że nacjonałiści arakańscy za swoich głównych wrogów uważali muzułmanów i w walce z nimi uznawali konieczność tymczasowej akceptacji Unii Birmańskiej³⁹. Jednak z arakańskimi muzułmanami nie poszło Birmańczykom już tak dobrze. Powstanie Pakistanu było inspirującym przykładem, który doprowadził do wybuchu rebelii mudżahedinów, kierowanej przez Jafara Hussaina o przydomku Qawwal (od sufickiej muzyki Qawwali, gdyż sam Jafer był sufitem). Mudżahedini usiłowali utworzyć własne państwo w północnym Arakanie – o nazwie Mayu – co doprowadziło do walk z armią birmańską, a także z nacjonalistami arakańskimi, komunistami (z dwóch zwalczających się wzajemnie ugrupowań)⁴⁰ oraz maruderami birmańskimi⁴¹. Pomimo tymczasowych sukcesów pod koniec lat czterdziestych (w pewnym momencie mudżahedini kontrolowali większość północnego Arakanu) losy konfrontacji odwróciły się na korzyść rządu birmańskiego po 1950 r. Armia birmańska zabiła wówczas Jafara Qawwala – miejsce przywódcy zajął jego brat Cassim, pozbawiony jednakże talentów

³⁷ M. Yegar, *The Crescent in Arakan. Muslim Settlement in Arakan*, „Kaladan News”, 22 X 2006, <http://www.kaladanpress.org/index.php/scholar-column-mainmenu-36/36-rohingya/216-the-crescent-in-arakan.html>, dostęp 24 I 2019 r.

³⁸ Organizacja zrzeszająca birmańskie partie dążące do dekolonizacji pod przywództwem socjalizujących Birmańczyków, najpierw Aung Sana, następnie U Nu.

³⁹ Co prawda już wkrótce arakańscy nacjonałiści przeszli do podziemia, nie stanowili jednak poważnego zagrożenia dla wojsk birmańskich, z którymi walk raczej unikali, koncentrując się na starciach z mudżahedinami; w 1958 r. arakańscy nacjonałiści U Seidy się poddali. Część jego oddziałów utworzyła w 1960 r. Narodową Partię Wyzwolenia Arakanu i kontynuowała walkę, inna z kolei w 1962 r. – Komunistyczną Partię Arakanu, walczącą m.in. z Komunistyczną Partią Birmy Białej Flagi (M. Smith, *Burma. Insurgency...*, s. 194).

⁴⁰ Komunistycznej Partii Birmy Białej Flagi (główniej partii komunistycznej w Birmie) oraz Komunistycznej Partii Birmy Czerwonej Flagi (radykałnych rozłamowców z KPB), do tego doszła potem jeszcze Komunistyczna Partia Arakanu.

⁴¹ Sytuacja polityczno-militarna w regionie była niezwykle skomplikowana. Od początku niepodległości Birmy (1948 r.) w Arakanie walczyło pięć istotnych ugrupowań: Komunistyczna Partia Birmy Czerwonej Flagi (KPB, CzF), mudżahedini, Komunistyczna Partia Birmy Białej Flagi (KPB BF) oraz Partia Wyzwolenia Arakanu. W latach sześćdziesiątych doszły do tego dwa ugrupowania: Organizacja Niepodległego Arakanu (AIO) oraz Partia Wyzwolenia Arakanu (ALP), które walcząc o to samo (niepodległość Arakanu), od razu się ze sobą pokłóciły. Pierwsza została rozbita przez armię indyjską (zresztą przypadkowo, gdyż armia indyjska uznała ją za antyindyjskich rebeliantów Mizo), druga zaś przez armię birmańską. W Arakanie operowały również inne ugrupowania, mające swoje bazy gdzie indziej: Partia Wyzwolenia Narodowego Czin (CNLP), Narodowy Front Mizo (MNF; też Czinów, gdyż Mizo jest inną nazwą Czinów). Najsilniejsze, oprócz mudżahedinów, były oddziały dwóch zwaśnionych ze sobą ugrupowań komunistów: Komunistycznej Partii Arakanu oraz Komunistycznej Partii Birmy Białej Flagi. Z nimi wszystkimi walczyła armia birmańska (M. Smith, *Burma. Insurgency...*, s. 112–114, 217–219, 237–246).

poprzednika – i odzyskała większość straconych terenów⁴². W 1954 r. przeprowadzono zakończoną powodzeniem akcję „Monsun” skierowaną przeciwko mudżahedinom. Równocześnie dano im polityczne koncesje: rehabilitację oraz obietnicę autonomii, następnie uznano muzułmanów za osobną grupę etniczną o nazwie Rohingya, wyrażono zgodę na ich reprezentację w parlamencie oraz audycje w radiu birmańskim w dialekcie Rohingya. Wszystkie te działania bardzo osłabiły ruch mudżahedinów, który skapitulował w 1961 r., co tymczasowo zakończyło muzułmańską irredentę w Arakanie⁴³. Doszło wówczas do upowszechnienia się – dziś niezwykle kontrowersyjnego – terminu Rohingya jako nazwy własnej arakańskich muzułmanów. Chociaż muzułmanie zwracają uwagę, że słowa tego użyto po raz pierwszy w 1799 r.⁴⁴, to rację należy przyznać Birmańczykom, iż weszło ono do powszechnego użytku dopiero w połowie XX w.

„PALESTYŃCZYCY DALEKOWSCHODNIEJ AZJI”

Odprężenie na linii państwo birmańskie – muzułmanie arakańscy nie trwało długo. Wraz z wojskowym zamachem stanu z 1962 r. zmieniła się polityka Rangunów wobec zagrożenia mudżahedinów. Dotychczasowa taktyka kija i marchewki ustąpiła miejsca taktyce wyłącznie kija, czemu sprzyjała wyraźna, szczególnie w szeregach armii birmańskiej, obawa o nadmierną migrację bengalską do Arakanu: trwała ona już po odzyskaniu przez Birmę niepodległości, szczególnie po wybuchu wojny we wschodnim Pakistanie, choć brak szacunków na temat jej liczby. Jest to w ogóle temat niezwykle zmitologizowany w Birmie (trochę na podobieństwo mitycznej migracji chińskiej na Syberię) – w birmańskiej i arakańskiej wyobraźni społecznej Bengalczycy szturmowali Arakan „drzwiami i oknami”, przechodząc przez zieloną granicę z niecnymi zamiarami zislamizowania regionu.

W ramach zaostrzonej polityki władz centralnych cofnięto przywileje dla muzułmanów z przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, co doprowadziło do odrodzenia się partyzantki mudżahedinów. 26 marca 1963 r. był student Uniwersytetu Ranguńskiego, Jafar Habib, zreformował ruch mudżahedinów, nazywając go Frontem Wyzwolenia Rohingya. Oddziałami na pograniczu Bengalu i Arakanu kierował Zafar Sani, tworząc z nich silne ugrupowanie, szczególnie po wybuchu wojny w Pakistanie Wschodnim, na którym skorzystał (dostawy broni, wsparcie od oddziałów bengalskich). W pewnym momencie mudżahedini stali się drugą najsilniejszą partyzantką w regionie, po komunistach z Komunistycznej Partii Arakanu⁴⁵. Jednakże skuteczna taktyka „czterech cięć”⁴⁶ zastosowana przez armię birmańską w latach siedemdziesią-

⁴² B. Lintner, *Burma in Revolt...*, s. 110.

⁴³ *Ibidem*, s. 173.

⁴⁴ F. Buchanan, *A Comparative Vocabulary of Some of the Languages Spoken in the Burma Empire*, „SOAS Bulletin of Burma Research” 2003, Vol. 1, No. 1, reprint of: „Asiatic Researches 5” (1799): 219–240, s. 55.

⁴⁵ M. Smith, *Burma. Insurgency...*, s. 241, 308–310.

⁴⁶ Istota tej wyjątkowo brutalnej, acz skutecznej taktyki – skopowanej ze wzorców brytyjskich w Malezji – polegała na braku rozróżnienia między wojskowymi (partyzantami) a cywilami, czyli na odpowiedzialności

tych złamała zarówno mudżahedinów, jak i komunistów. Szczególnie spektakularna była wymierzona w mudżahedinów akcja pod nazwą „Król Naga” (*Nagamin*) z 1978 r. Stosując masowy terror i odpowiedzialność zbiorową, armia birmańska wygnała do Bangladeszu ok. 200 tys. muzułmanów Rohingya. Akcji towarzyszyła dehumanizacyjna kampania w mediach (określenia Rohingya mianem „band Bengalczyków”, „oszałym bengalskim motłochem” czy „dzikimi muzułmańskimi ekstremistami”). Wygnanie takiej masy ludzi doprowadziło jednak do protestów międzynarodowych, które zmusiły Birnę do przyjęcia większości z powrotem. Nie otrzymali oni swojej ziemi ani żadnej rekompensaty za zniszczone mienie. Zaczęto wówczas określać ich mianem „Palestyńczyków (dalekowschodniej) Azji”⁴⁷. Z punktu widzenia rządu birmańskiego akcja „Król Naga” zakończyła się jednak rezultatem mieszanym⁴⁸. Z jednej strony *de facto* zlikwidowano zagrożenie militarne ze strony bojówek mudżahedinów, których szczątki przetrwały tylko na głębokich peryferiach Arakanu i już nigdy nie zagroziły poważnie wojskom birmańskim. Z drugiej jednak strony nie udało się trwale wysiedlić 200 tys. muzułmanów do Bengalu.

Pomny swojej porażki rząd birmański zmienił taktykę i rozpoczął walkę z muzułmanami metodami administracyjnymi: w ramach stopniowego wykluczenia muzułmanów Rohingya ze społeczeństwa, którego kulminacja nastąpiła w 2017 r. W 1982 r. wojskowy rząd birmański przyjął ustawę o obywatelstwie, opartą na zapisach uchwalonej w 1974 r. ustawy imigracyjnej, pozbawiającej Rohingya praw obywatelstwa birmańskiego. Zgodnie z nią obywatele Socjalistycznego Związku Birmy⁴⁹ zostali podzieleni na trzy grupy: 1) zwykłych lub rdzennych (osiem głównych grup etnicznych zamieszkujących kraj przed 1823 r., czyli przed początkiem podboju kolonialnego), 2) współobywatele (potomkowie mieszanych małżeństw, najczęściej Indo-Birmańczycy, Sino-Birmańczycy lub Euro-Birmańczycy) oraz 3) obywatele naturalizowani (potomkowie małżeństw mieszanych, którym przyznano prawo do pobytu po 1950 r.). Współobywatele i obywatele neutralizowani mają ograniczone prawa, zarówno formalne (zakaz zajmowania urzędów publicznych, *numerus clausus* na uczelniach medycznych i technicznych)⁵⁰, jak i nieformalne („szklany sufit” w administracji publicznej i w wojsku). W kontekście ustawy istotne jest to, że Rohingya nie znaleźli się w żadnej z wyżej wymienionych kategorii. Potwierdzeniem administracyjnego wykluczenia tej grupy był opublikowany na początku lat dziewięćdziesiątych oficjalny spis 135 grup etnicznych Birmy. Sam spis, oparty, nawiasem mówiąc, na kolonialnej definicji „rasy” z lat trzydziestych XX w. i niewiarygodny metodologicznie – rozmnożono w nim mniejszości etniczne, by zmniejszyć znaczenie głównych grup mniejszościowych (przykładowo Karenów „rozmnożono”

zbiorowej) (M. Lubina, *Birma: centrum kontra peryferie. Kwestia etniczna we współczesnej Birmie (1948–2013)*, Kraków 2014, s. 158–162).

⁴⁷ M. Smith, *Burma. Insurgency...*, s. 241, 308–310.

⁴⁸ *Wielebny W.*, film dokumentalny, reż. B. Schroeder, Francja 2017.

⁴⁹ Ówczesna nazwa kraju; zmieniona na Związek Birmy w 1988 r., na Związek Mjanmy w 1989 r. oraz na Republikę Związku Mjanmy w 2010 r.; mimo zmian nazw kraju ustawa pozostała w mocy po dzień dzisiejszy.

⁵⁰ *Burma Citizenship Law 1982*, RefWorld, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b4f71b.html>, dostęp 24 I 2019 r.

do jedenastu), a nawet dodano kilka grup niezamieszkujących Birmy⁵¹ – nie obejmuje Rohingya, których uznano po prostu za obcych. Zgodnie z tą polityką administracyjną, Rohingya zaczęto nazywać po prostu Bengalczykami, a konkretnie nielegalnymi migrantami z Bengal. Odebrano im dowody osobiste (dzieciom przestano je wydawać), a uczniom – legitymacje szkolne; w zamian wydawano im zaświadczenia o byciu rezydentem-obcokrajowcem. Stanowiło to cios w społeczność Rohingya, *de facto* przypisano ją do ziemi: bez dowodów osobistych mieszkańcy Birmy nie mogą podróżować po kraju⁵², nie mają możliwości kupna biletu autobusowego (kolei w Arakanie i tak brak), a nawet jeśli zdołają go kupić, to z Arakanu nie wyjadą (na wjeździe i wyjeździe z Arakanu, odgrodzonego od Birmy pasmem Gór Arakańskich, przeciętych tylko dwoma drogami, znajdują się liczne punkty kontrolne wojska, które sprawdza wszystkie dokumenty). Prowadzono też administracyjną walkę ze słowem Rohingya (jest ono zakazane w Birmie i jego użycie po dzień dzisiejszy powoduje gniewne reakcje Birmańczyków i Arakańczyków) oraz dehumanizowano samych Rohingya (sławne określenie ich *per* „ogry” przez konsula birmańskiego w Hongkongu)⁵³.

Polityka władz birmańskich była czytelna i polegała na zdelegalizowaniu Rohingya jako grupy etnicznej. Stoją one na stanowisku, że Rohingya nie są potomkami mużułmanów z Arakanu przybyłych tam przed podbojem kolonialnym. Za potomków dawnych kupców i żołnierzy na arakańskim dworze uznaje się za to mało znaną i mało liczną grupę Kaman, zamieszkującą przedmieścia stolicy Arakanu, Sittwe (Kaman są uznani za grupę etniczną – znajdują się w spisie 135 grup i sami nie uznają się za Rohingya)⁵⁴ – w tym oficjalnym, birmańskim urzędowym ujęciu Rohingya są za to migrantami bengalskimi bądź potomkami migrantów bengalskich przybyłych po 1823 r. Rohingya uważają, że są potomkami mużułmanów mieszkających w Królestwie Arakanu przed podbojem birmańskim (i przed podbojem kolonialnym), co odrzucają Arakańczycy (buddyści)⁵⁵ oraz Birmańczycy. Brak jakichkolwiek badań terenowych w Arakanie – spowodowanych najpierw zamknięciem Birmy na świat, następnie niewielkim zainteresowaniem tematem przez akademików, a od kilku ostatnich lat, gdy kwestia stała się nośna globalnie, niechęcią władz birmańskich wobec dopuszczenia do badań – uniemożliwia rzetelną odpowiedź na pytanie o pochodzenie Rohingya. Obecnie w środowisku akademickim

⁵¹ M. Lubina, *Birma: centrum kontra peryferie...*, s. 283–291.

⁵² K. Nemoto, *The Rohingya Issue...*, Burma Online Library http://www.burmalibrary.org/docs14/Kei_Nemoto-Rohingya.pdf, , dostęp 23 I 2019 r.

⁵³ *Internet Unshackled, Burmese Venom at Ethnic Minority*, „New York Times”, 15 VI 2012, http://www.nytimes.com/2012/06/16/world/asia/new-freedom-in-myanmar-lets-burmese-air-venom-toward-rohingya-muslim-group.html?_r=0, dostęp 23 I 2019 r.

⁵⁴ A. Anin, *Towards Understanding Arakan History. A Study on the Issue of Ethnicity in Arakan, Myanmar*, Yangon 2002, s. 14.

⁵⁵ Arakańczycy uzyskali status osobnej grupy etnicznej na mocy poprzedniej konstytucji birmańskiej, z 1974 r. *The Constitution of the Union of Burma*, 1974, Online Burma Library, <http://www.burmalibrary.org/docs07/1974Constitution.pdf>, dostęp 23 I 2019 r. Wówczas również uznano ich za rdzennych mieszkańców i połączono termin Arakańczyk z religią buddyjską, tworząc zbitkę Arakańczyk = buddysta; wykluczyło to mużułmanów z próby nazwania się Arakańczykami; od tej pory mużułmanie próbowali trzech sposobów: albo nazywali się arakańskimi mużułmanami, albo Kaman, albo Rohingya (w samej społeczności mużułmańskiej trwały o to spory), z dzisiejszej perspektywy (samo) nazewnictwo Rohingya przeważa.

przyjmuje się dwie zasadnicze hipotezy: 1) Rohingya to nazwa narodu politycznego (a nie etnicznego) łączącego różne muzułmańskie grupy etniczne Arakanu; 2) Rohingya to osobna grupa etniczna zamieszkująca północny Arakan od dwóch wieków, mówiąca swoim dialektem (mieszanka bengalskiego, birmańskiego, hindi i angielskiego)⁵⁶. Jest to wszakże spór nierozstrzygalny, gdyż zdaniem Birmańczyków i Arakańczyków przyjęcie nazewnictwa Rohingya już sytuuje po stronie Rohingya. Nie trzeba dodawać, że silna polityzacja kwestii Rohingya w ostatnich latach sprawy nie ułatwia.

WYPĘDZENIE ROHINGYA

Rozważania na temat pochodzenia Rohingya schodzą jednak na drugi plan wobec konsekwentnej polityki Birmy polegającej na pozbyciu się tej grupy z terytorium Arakanu. Na przełomie 1991 i 1992 r. doszło do powtórki wydarzeń z 1978 r.: w wyniku „operacji antyterrorystycznej” (odmiana „czterech cięć”: masowe areszty, tortury, morderstwa, gwałty itp. stosowane wobec cywilów i wojskowych) wygnano ponad sto tysięcy ludzi do Bangladeszu. Ponownie – pod naciskiem świata – pozwolono im wrócić⁵⁷, ale nie oddano im ani dokumentów, ani domów, ani ziemi. Te ostatnie zostały zajęte przez osadników birmańskich – nierzadko skazańców, którym dano wybór: więzienie albo migracja do Arakanu⁵⁸ – osiedlanych przez rząd birmański. Administrację istotnych obszarów Arakanu oddano w zarząd Siedzibie Władz Granicznych i Imigracyjnych (znanej pod birmańskim akronimem Nasaka, istniała do 2013 r. i była połączeniem policji, straży granicznej i służby bezpieczeństwa)⁵⁹. Prawie milionową społeczność Rohingya uczyniono bezpaństwowcami⁶⁰. Po 1992 r. w Arakanie trwała sytuacja swobodnego zawieszania: masy Rohingya żyły w wioskach północnego Arakanu bez prawa pobytu i prawa do wyjazdu do innych części kraju, z utrudnionym dostępem do edukacji i służby zdrowia; były również poddawane systemowej segregacji od pozostałych mieszkańców (Arakańczyków, Birmańczyków), z którymi ich wzajemne relacje społeczne skokowo się pogarszały. Do wybuchu doszło w 2012 r., gdy grupa Rohingya zgwałciła Arakankę. Doprowadziło to do pogromów Rohingya (i kontrpogromów Arakańczyków z rąk Rohingya), antymuzułmańskiej fali w całej Birmie⁶¹. Dopiero kiedy część społeczności Rohingya wojsko osadziło w – przypominających łagry – obozach na przedmieściach Sittwe, a resztę wiosek Rohingya oddzieliło od tych zamieszanych przez Arakańczyków, sytuacja na chwilę się uspokoiła, kosztem jednak ustanowienia swoistej

⁵⁶ R.H. Taylor, *Refighting Old Battles...*

⁵⁷ M. Smith, *Burma: Insurgency...*, s. 241.

⁵⁸ F. Wade, *Myanmar's Enemy Within...*, s. 68–78.

⁵⁹ *With Nasaka Border Force Abolished, National Police Move In to Arakan*, „The Irrawaddy”, 16 VII 2013, <https://www.irrawaddy.com/news/burma/with-nasaka-border-force-abolished-national-police-move-in-to-arak-an.html>, dostęp 23 I 2019 r.

⁶⁰ B. Góralczyk, *Niedola ludu Rohingya w Birmie – ofiary etnicznej i religijnej nienawiści*, „Wirtualna Polska”, 15 V 2013, <http://konflikty.wp.pl/kat,1020355,title,Niedola-ludu-Rohingya-w-Birmie-ofiary-etnicznej-i-religijnej-nienawisci,wid,15641300,wiadomosc.html>, dostęp 24 I 2019 r.

⁶¹ M. Lubina, *Birma. Historia państw świata w XX i XXI w.*, Warszawa 2014, s. 360–364.

lokalnej odmiany apartheidu⁶². Kolejne ataki odradzającej się partyzantki Rohingya, od 2016 r. zwanej ARSA (Armia Wyzwolenia Rohingya z Arakanu), doprowadziły do działań odwetowych armii birmańskiej w 2016 i przede wszystkim w 2017 r. W tym ostatnim przypadku armia wypędziła z Arakanu do Bangladeszu ponad 700 tys. Rohingya, dopuszczając się zbrodni przeciw ludzkości i czystek etnicznych. Po dodaniu ok. 200–300 tys. Rohingya, którzy uciekli już wcześniej, niemal cała milionowa społeczność znalazła się w Bangladeszu (w Birmie pozostało ok. 100–200 tys. osób). Armii birmańskiej udało się więc pozbyć tej grupy etnicznej z Birmy, jednak koszty wizerunkowe – zdruzgotany *image* międzynarodowy Birmy, pojawiające się powszechnie głosy o tym, że doszło tam do ludobójstwa⁶³ – są bardzo wysokie.

PODSUMOWANIE

Konflikt buddyjsko-muzułmański lub arakańsko-rohingyański jest klasycznym przykładem problemu dekolonizacji w Azji Południowo-Wschodniej. Kolonialiści, w tym wypadku brytyjscy, przybyli nie tylko z własnymi kanonierkami i bagnietami czy interesami gospodarczymi, lecz również ze swoimi koncepcjami narodu, rasy, grupy etnicznej itp., które zburzyły przedkolonialny ład i wprowadziły źródła antagonizmu między współżyjącymi do tej pory grupami. Główną przyczyną prowadzącą do konfliktu była migracja indyjska na te tereny, stymulowana przez kolonialne rządy brytyjskie. Źródła dzisiejszej tragedii pogranicza arakańsko-bengalskiego leżą więc w kolonialnej polityce Wielkiej Brytanii w Birmie.

Jakkolwiek przyczyny są kolonialne, rozwiązanie problemu – wypędzenie grupy uznanej za zagrożenie – jest w pewnym sensie tradycyjne, przedkolonialne. Przepędzenia ludności były częstym sposobem kończenia konfliktów w przedkolonialnej Azji Południowo-Wschodniej (w przypadku Birmy dobrym tego przykładem jest chociażby polityka króla Alaungpayi po zwycięstwie nad Monami w XVIII w.), stanowią więc czytelny wzorzec, do którego odwołali się w 2017 r. – świadomie bądź nie – generałowie birmańscy. Co więcej, są one również zgodne z ideowym fundamentem państwowości birmańskiej: buddyzmem. Rohingya są postrzegani jako zagrożenie dla buddyzmu, co w buddyjskiej tradycji intelektualnej zwalnia przywódców politycznych z nakazów moralnych buddyzmu. To założenie pozwala – w imię większego dobra, którym jest zachowanie buddyzmu – prowadzić działania niezgodne z etyką tej religii. Właśnie dlatego generałowie birmańscy dokonujący czystki etnicznej i zbrodni przeciw ludzkości mają pełne poparcie dla swoich działań ze strony społeczeństwa birmańskiego, ku zgrozie i całkowitemu niezrozumieniu świata Zachodu.

⁶² *Caged without a roof: Apartheid in Myanmar's Rakhine State*, Amnesty International report, November 2017, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/11/myanmar-apartheid-in-rakhine-state>, dostęp 23 I 2019 r.

⁶³ *Museum Finds Compelling Evidence Genocide was Committed Against Rohingya, Warns of Continued Threat*, The United States Holocaust Memorial Museum, 3 XII 2018, <https://www.ushmm.org/information/press/press-releases/museum-finds-compelling-evidence-genocide-was-committed-against-rohingya-wa>, dostęp 23 I 2019 r.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Caged without a roof: Apartheid in Myanmar's Rakhine State*, Amnesty International report, November 2017, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/11/myanmar-apartheid-in-rakhine-state>, dostęp 23 I 2019 r.
- Buchanan F., *A Comparative Vocabulary of Some of the Languages Spoken in Burma Citizenship Law 1982*, RefWorld, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b4f71b.html>, dostęp 24 I 2019 r.
- Buchanan F., *A Comparative Vocabulary of Some of the Languages Spoken in the Burma Empire*, „SOAS Bulletin of Burma Research 2003, Vol. 1, No. 1, Reprint of: Asiatic Researches 5 (1799): 219–240.
- Census of India, 1931: Vol. XI, Burma – Part I, Report*, DSpace, <https://dspace.gipe.ac.in/xmlui/bitstream/handle/10973/18976/GIPE-016878-Contents.pdf?sequence=2&isAllowed=y>, dostęp 24 I 2019 r.
- The Constitution of the Union of Burma*, 1974, Online Burma Library, <http://www.burmalibrary.org/docs07/1974Constitution.pdf>, dostęp 23 I 2019 r.

Opracowania

- Adas M., *From Avoidance to Confrontation: Peasant Protest in Precolonial and Colonial Southeast Asia*, „Comparative Studies in Society and History” 1981, vol. 23, no. 2.
- Anin Abu, *Towards Understanding Arakan History. A Study on the Issue of Ethnicity in Arakan, Myanmar*, Yangon 2002.
- Aung-Thwin M., Aung-Thwin M., *A History of Myanmar Since Ancient Times. Traditions and Transformations*, London 2012.
- Berlie J.A., *The Burmanization of Myanmar's Muslims*, Bangkok 2008.
- Chakravarti Nalini R., *The Indian Minority in Burma: Rise and Decline of an Immigrant Community*, London 1971.
- Chie Ikeya, *Refiguring Women, Colonialism, and Modernity in Burma*, Honolulu 2011.
- Coedès G., *The Indianized States of Southeast Asia*, tłum. S. Brown Cowing, red. W.F. Vella, Honolulu 1968.
- Dziewanowski K., *Brzemię białego człowieka. Jak zbudowano Imperium Brytyjskie*, Warszawa 1989.
- Furnivall J.S., *Colonial Policy and Practice. A Comparative Study of Burma and Netherlands India*, New York 1956 (wyd. 2).
- Góralczyk B., *Złota ziemia roni łzy. Esej birmański*, Warszawa 2011.
- Gutman P., *Burma's Lost Kingdoms. The Splendours of Arakan*, Bangkok 2001.
- Hansen W., *Pawi tron. Dramat Indii Wielkich Mogołów*, tłum. J. Schwakopf, Warszawa 1980.
- Harvey Godfrey E., *History of Burma. From the Earliest Times to 10 March 1824, the Beginning of English Conquest*, London (reprint z 1925).
- Keiji Nemoto, *The Rohingya Issue. A Thorny Obstacle between Burma (Myanmar) and Bangladesh*, Burma Online Library http://www.burmalibrary.org/docs14/Kei_Nemoto-Rohingya.pdf, dostęp 23 I 2019 r.

- Khin Maung Saw, *Arakan, a Neglected Land and Her Voiceless People*, Yangon 2016.
- Lieberman V., *Strange Parallels: Southeast Asia in Global Context c. 800–1830*, Cambridge 2003–2009.
- Lintner B., *Burma in Revolt. Opium and Insurgency Since 1948*, Chiang Mai 1999.
- Lubina M., *Birma: centrum kontra peryferie. Kwestia etniczna we współczesnej Birmie (1948–2013)*, Kraków 2014.
- Lubina M., *Igrając z ogniem. Antymuzułmańska mobilizacja społeczna w Birmie*, „Studia Socjologiczno-Polityczne. Seria nowa” 2015, nr 2(04).
- Lubina M., *Birma. Historia państw świata w XX i XXI w.*, Warszawa 2014.
- Maung Maung Gyi, *Burmese Political Values. The Socio-Political Roots of Authoritarianism*, New York 1983.
- Silverstein J., *The Evolution and Salience of Burma's National Political Culture [w:] Burma. Prospects for a Democratic Future*, red. R.I. Rotberg, Washington 2000.
- Smith M., *Burma. Insurgency and the Politics of Ethnicity*, New York–London–Dhaka–Bangkok 1991.
- Steinberg D., *Burma: the State in Myanmar*, Washington 2000.
- Tambiah S.J., *World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background*, Cambridge 1976.
- Taylor R.H., *Refighting Old Battles, Compounding Misconceptions: The Politics of Ethnicity in Myanmar Today*, „ISEAS Perspective” 2015, 12.
- Taylor R.H., *State in Myanmar*, Singapore 2009.
- Thant Myint-U, *The Making of Modern Burma*, Cambridge 2007.
- Thongchai W., *Siam Mapped*, Bangkok 1994.
- Tin Maung Maung Than, *Some Aspects of Indians in Rangoon [w:] Indian Communities in Southeast Asia*, red. K.S. Sandhu, A. Mani, Singapore 1993.
- Wade F., *Myanmar's Enemy Within. Buddhist Violence and the Making of a Muslim 'Other'*, London 2017.
- Walters O.O. *History, Culture and Region in Southeast Asian Perspectives*, Singapore 1982.
- Walton M.J., *Politics in the Moral Universe. Burmese Buddhist Political Thought*, unpublished PhD thesis, University of Washington, Seattle 2012.
- Wyatt D., *Thailand: A Short History*, New Haven 2003.

Prasa

- Internet Unshackled, Burmese Venom at Ethnic Minority*, „New York Times”, 15 VI 2012, http://www.nytimes.com/2012/06/16/world/asia/new-freedom-in-myanmar-lets-burmese-air-venom-toward-rohingya-muslim-group.html?_r=0, dostęp 23 I 2019 r.
- Moshe Yegar, *The Crescent in Arakan. Muslim Settlement in Arakan*, „Kaladan News”, 22 X 2006, <http://www.kaladanpress.org/index.php/scholar-column-mainmenu-36/36-rohingya/216-the-crescent-in-arakan.html>, dostęp 24 I 2019 r.
- With Nasaka Border Force Abolished, National Police Move In to Arakan*, „The Irrawaddy”, 16 VII 2013, <https://www.irrawaddy.com/news/burma/with-nasaka-border-force-abolished-national-police-move-in-to-arakan.html>, dostęp 23 I 2019 r.

Góralczyk B., *Niedola ludu Rohingya w Birmie – ofiary etnicznej i religijnej nienawiści*, „Wirtualna Polska”, 15 V 2013, <http://konflikty.wp.pl/kat,1020355,title,Niedola-ludu-Rohingya-w-Birmie-ofiary-etnicznej-i-religijnej-nienawisci,wid,15641300,wiadomosc.html>, dostęp 24 I 2019 r.

Museum Finds Compelling Evidence Genocide was Committed Against Rohingya, Warns of Continued Threat, The United States Holocaust Memorial Museum, 3 XII 2012, <https://www.ushmm.org/information/press/press-releases/museum-finds-compelling-evidence-genocide-was-committed-against-rohingya-wa>, dostęp 23 I 2019 r.

Filmy

Wielebny W. film dokumentalny, reż. B. Schroeder, Francja 2017.

Konflikt buddyjsko-muzułmański w birmańskim Arakanie jako przykład konsekwencji dekolonizacji w Azji Południowo-Wschodniej

Uwagę naukowców, dziennikarzy i innych publicystów piszących o Birmie w ostatnich latach przykuła przede wszystkim sprawa prześladowań nieuznanej muzulmańskiej mniejszości Rohingya, której większość ludności została wygnana do Bangladeszu. Brutalna rozprawa armii birmańskiej z Rohingya, niosąca znamiona zbrodni przeciw ludzkości i czystki etnicznej, zepchnęła na dalszy plan birmańską transformację ustrojową i zniszczyła dobry *image* międzynarodowy Birmy. Sam *casus* Rohingya pokazuje z kolei w modelowy wręcz sposób głębsze, bo sięgające kolonializmu i dekolonizacji przyczyny konfliktów na obszarach postkolonialnych ogóle, a w Azji Południowo-Wschodniej i Azji Południowej w szczególności.

SŁOWA KLUCZOWE

Birma, Mjanma, Rohingya, Arakan, Rakhine, Bangladesz, Bengal,
dekolonizacja w Azji Południowo-Wschodniej

Buddhist-Muslim Conflict in Burma/Myanmar's Rakhine as a Consequence of Decolonisation in Southeast Asia

In the recent years, repression against Rohingya – an unrecognized Muslim minority in Burma/Myanmar expelled recently from Myanmar to Bangladesh – became the most recognised Burma-related (or perhaps even Southeast Asia-related) event worldwide. Rohingya's exodus, accompanied by crimes against humanity, overshadowed Myanmar's political transformation and annihilated the positive image of this coun-

try. The background that led to this ethnic cleansing, however, is deeper and connected to the painful decolonisation of Burma. As such, it represents the model case study of problematic decolonisation in Southeast Asia.

KEYWORDS

Burma, Myanmar, Rohingya, Arakan, Rakhine, Bangladesh, Bengal, decolonisation in Southeast Asia

MICHAŁ LUBINA – doktor nauk społecznych UJ, adiunkt w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ, autor sześciu książek, w tym czterech o Birmie: pierwszej historii tego kraju w Polsce (*Birma. Historia państw świata w XX i XXI w.*, Warszawa 2014), jedynej biografii noblistki Aung San Suu Kyi po polsku (*Pani Birmy Aung San Suu Kyi. Biografia polityczna*, Warszawa 2015), monografii o konflikcie etnicznym w tym kraju (*Birma: centrum kontra peryferie. Kwestia etniczna we współczesnej Birmie 1948–2013*, Kraków 2014) oraz monografii o myśli politycznej Aung San Suu Kyi (*The Moral Democracy. The Political Thought of Aung San Suu Kyi*, Warszawa 2018).

MICHAŁ LUBINA – PhD, assistant professor at the Institute of the Middle and Far East, Jagiellonian University in Krakow. He is the author of six books, four on Myanmar, including the first history of Burma/Myanmar in Poland: *Birma. Historia państw świata w XX i XXI w. [Myanmar. The History of the Countries of the World in the 20th and 21st Century]* (Warsaw 2014), the only biography of the Nobel prize winner Aung San Suu Kyi in Polish *Pani Birmy Aung San Suu Kyi. Biografia polityczna [Aung San Suu Kyi. The Lady of Myanmar: A Political Biography]* (Warsaw 2015), a monograph on the ethnic conflict in that country *Birma: centrum kontra peryferie. Kwestia etniczna we współczesnej Birmie 1948–2013 [Myanmar: Center Versus Peripheries. The Ethnic Question In Modern Myanmar 1948–2013]* (Kraków 2014) and a monography on Suu Kyi's political thought (*The Moral Democracy. The Political Thought of Aung San Suu Kyi*, Warszawa 2018).